

Under prostitutionsmotståndet – kön, makt och svenskhet

Att kvinnors erfarenheter av prostitution visar sig vara så varierande är väl egentligen inte att förvånas över. Liksom alla andra platser där människor möts och verkar finns i prostitutionen en uppsjö upplevelser – konstigt vore väl annars.

Att prostitutionen ändå beskrivs som enbart dålig tror jag beror på flera saker. Jag har visat att argumenten mot porr inte håller utan snarare styrs av olika kulturella tankemönster. På samma sätt förhåller det sig med argumenten mot prostitution. Sexnegativiteten gör att motståndare tar de allra värsta exemplen och gör dem till sanningar om prostitutionen. Sexuell essentialism gör att prostitutionsmotståndare utgår ifrån att kvinnors sexualitet är så naturligt kopplad till kärlek och intimitet att ingen kvinna frivilligt kan vilja sälja sex – liksom att mäns sexualitet i grunden är oetisk och våldsam och att män därför utan betänkligheter utnyttjar kvinnor. I jämställdhetens sexualmoral finns heller ingen plats för dem som byter sex mot pengar. Ytterligare ett problem är som sättet kunskapen om prostitution har producerats, vilket jag diskuterar i kapitel 9.

De enhetligt hemska prostitutionsporträtten är också ett behändigt sätt att föra kampen mot prostitutionen. För det gör att motståndare slipper handskas med berättelser som krånglar till de egna teserna. Detta är inte bara intellektuellt ohederligt, det är också synd. För sexsäljares egna röster och deras många olika erfarenheter är det som kan bidra till att förstå prostitutionen

och debatten om den. Men att lyssna på sexsäljarna är också viktigt ur feministiska perspektiv.

Den röda tråd som löpte genom det sexsäljare berättade, oavsett vad de tyckte om prostitutionen, var att de kände sig kränkta och illa behandlade, men inte av de manliga kunderna eller hallickarna, utan av samhället och av feminister. Varför det förhöll sig på det sättet var de helt på det klara med, det hade att göra med saker som horstigma, makt, klass och svenskhet. Något som stämmer väl överens med akademiska teorier om prostitution.

Straffad av samhället *Anna*

Anna som är strax över 40 år började sälja sex i tidiga tjugooårsåldern och höll på i drygt femton år. Hon är glad över att hon slutat, för hon säger att prostitutionen har förstört henne känslomässigt. Hon skulle till exempel gärna vilja ha ett förhållande, men i så fall måste det vara asexuellt för den sexuella biten klarar hon inte längre av. Eftersom hon framför allt har sålt sex i gatumiljö och varit med sina kunder i bilar har hon skadat ryggen efter de påfrestande ställningar som detta kräver.

Trots konsekvenserna av prostitutionen uppfattar inte Anna sig som ett offer, tvärtom irriterar det henne att bli sedd som ett. Hon försöker i dag skapa sig ett bra liv på olika sätt. Hon försörjer sig genom bidrag, är ideellt engagerad och ägnar mycket tid åt sina husdjur. I hela sitt liv har hon också varit intresserad av kost och idrott och hon varken röker eller dricker.

Annas och mina samtal har alltid varit politiska. De har handlat om hur samhällsdebatten om prostitutionen ser ut. Jag har inte frågat henne varför hon sålde sex, hur hon gjorde det eller hur det var för henne eftersom hon tidigt markerade att hon inte ville prata om det. Men efter flera års kontakt frågade

jag henne hur hon bemötte detta med att det var kränkande för kvinnor att sälja sex och då berättade hon mer.

Prostitutionen i sig är inte kränkande, sade hon. Visst var det tufft och jobbigt att sälja sex, men prostitutionen är mer invecklad än de flesta tror, vilket gör den svår att diskutera. För henne var det mentalt krävande att träffa många olika män. Först måste hon fånga in en kund på gatan genom att vara trevlig och sälja sig, vilket hon nästan tyckte var det mest ansträngande. Sedan måste hon vara torskens till lags, annars gick han till någon annan. Så om han ville köra den snuskiga stilen måste hon lägga sig på den nivån. Ville han ha »vaniljsex», kom med en ros och sade att han älskade henne, ja då måste hon vara romantisk med honom.

Anna tyckte att de bästa kunderna var gifta affärsmän på fina hotell för de tjafsade inte. Hon fick pengarna, de hade sex och när de var klara kunde hon gå därifrån. Om båda var nöjda kunde de ses igen, men de var överens om att det var en affärsuppgörelse. Hon ville ha pengar, han ville ha en utlösning eller lite sällskap. Han var inte ensam eller hade behov av djupa samtal. Vid de tillfällena glömde hon bort »horrollen» och Anna menade att om alla torskar var på det här sättet och kunde betala bra så vore prostitutionen annorlunda – då vore det ett »drömyrke». Men så är ju tyvärr inte livet, sade hon. Det är dock viktigt att komma ihåg att det är dessa män som gör att det går att stanna kvar i prostitutionen så länge. Anna berättade också om bra relationer till stamkunder som hon har träffat privat, tagit en bit mat med och bara pratat.

Nej, prostitutionen är invecklad, menar Anna, vilket gör det svårt att diskutera med prostitutionsmotståndare. För hon vill ge dem rätt i vissa saker. Hon tycker inte att prostitution är ett yrke och hon skulle inte vilja hjälpa till att föra in tjejer i branschen. Däremot har feminister fel när de påstår att alla torskar är äckliga och att alla som säljer sex är slutkörda. Själv har hon

kunnat välja sina kunder och kvinnor som säljer sex måste kunna skydda sig själva mentalt och fysiskt, menar hon. De måste se till att göra upp med kunden innan de har sex och säga nej om hon inte litar på honom. Men det finns också kvinnor som blir utnyttjade och inte kan välja, och man måste se upp med vissa saker, som det egna alkoholintaget. För precis som de som ofta åker på konferenser med mycket alkohol kan de som ofta går ut med sina kunder bli alkoholister utan att märka det.

»Du pratade om kränkning förut», sade Anna när hon återkom till min fråga. »Där har du kränkningen i prostitutionen. Att jag är straffad av samhället. Det är jag. Och jag kommer alltid att bli stämplad.» Som exempel tog hon sexköpslagen. När den började diskuteras i början av 1990-talet märkte hon rädslan bland sexsäljarna på Malmskillnadsgatan. »Herregud, hur ska vi få in pengar?» frågade kvinnorna sig, det handlade ju om deras levebröd. Många tjejer läste till olika yrken och sålde sex för att slippa ta studiemedel. Den nya lagen gjorde dem nervösa. Om några år skulle de ha ett ordentligt yrke, men om de skulle åka fast med en torsk skulle det vara kört för dem – för vem vill ha med en före detta prostituerad att göra? Även om det inte var straffbart att sälja sex skulle de ju hamna i polisprotokoll och bli identifierade.

Det här är typiskt menar Anna, det är alltid kvinnorna i prostitutionen som drabbas värst, oavsett lagar: »Torsken, han kommer alltid undan med lite böter – en klapp på axeln. Han ursäktas med att han var lite kåt och så där är det ju ibland. Men jag, horan, när dom får reda på att jag varit prostituerad i kanske tio år, då kan jag lika gärna gå hem och lägga mig.»

Horstigma

Det finns en underliggande politisk logik som underordnar kvinnor i förhållande till män, menar sociologen Gail Pheterson. Nyckeln till denna logik är horstigmat, en social kontrollmekanism som drabbar alla kvinnor och som ständigt gör dem vaksamma på sitt beteende. Kvinnor vet om att kvinnor i den »dåliga» och »fallna» kategorin blir betraktade som paria, utstötta ur den sociala gemenskapen och utsätts för straff och sanktioner. Den dåliga kvinnan kan inte heller räkna med att få någon som helst hjälp. Andra kvinnor skyr henne och hon »tillhör» ingen man som kan beskydda henne. De flesta kvinnor försöker därför befinna sig bland de »goda» och »ärbara» kvinnorna och bete sig propert, rätt och riktigt.

»Horan» är alltså inte alls bara den kvinna som säljer sex, menar Pheterson. Det är också hon som är för sexuellt utmanande i sitt sätt, som har för tidiga eller för många sexuella erfarenheter. Ibland behövs det inte ens finnas misstankar om sexuell vidlyftighet – horstigmat drabbar även kvinnor som är alltför starka, oppnosiga och självständiga.¹

Jag tror att många känner igen den här dynamiken, om inte annat från skoltiden. Vilka tjejer var det som kallades hora? Jo, de som var lite för »sexiga», de som var lite för rebelliska och uppstudsiga. De behövde inte ha haft sexuell erfarenhet, att kalla dem för horor var ett sätt att hålla dem på mattan.

Pheterson menar att om »vanliga» kvinnor kan råka ut för social bestraffning är det ännu värre för »riktiga» horor, för förutom samhällets förakt har de ett helt juridiskt system mot sig. Lagar och förordningar som stiftas kring prostitution görs förvisso under kvinnoskyddsflagg, men till syvende och sist är de som drabbas just dessa kvinnor, vilket var precis vad Anna påpekade – det är alltid kvinnan i prostitutionen som straffas. Enligt Gayle Rubins sätt att se på det är detta ett av de sätt som

sexhierarkin upprätthålls. De som tillhör de låga sexuella kasten utsätts för bestraffande stigma och förnekas juridiska och sociala privilegier som andra har.

Ett annat problem med horstigmat är enligt Pheterson att den kvinna som en gång hamnat i den fallna kvinnokategorin inte kan ta sig ur den. Anna är också av den åsikten. Det spelar ingen roll hur lång tid det gått sedan en kvinna sålt sex, hon får ändå ta straffet. En kvinna som har varit prostituerad, hon skulle aldrig kunna få säga i framtiden »ja, jag är en sån där före detta prostituerad», menar Anna. Då får hon gå, vilket yrke hon än har. Och om hon själv skulle säga till någon att hon varit prostituerad skulle det bli »skandal». Men Anna menar att problemet inte stannar där. Precis som Lilian anser hon att sexsäljare dessutom utnyttjas av olika aktörer i samhället – och det utan att få säga vad de egentligen tycker eller få något som helst tillbaka.

»Massmedia utnyttjar oss. Kvinnojourerna utnyttjar oss. Politikerna utnyttjar oss. Vi är med. Men vi får inte vara med och dela på kakan!» säger Anna och menar att hon inte får ställa sig upp i tv och säga »Du, nu, jag är en prostituerad och jag ska jobba med det här i tio år till. Så jag tycker faktiskt att jag skulle få registrera mig som en firma. Så jag åtminstone kan få köpa en kapitalförsäkring.» I stället får hon bara med tunn trött röst säga: »Ja, jag har jobbat i femton år som prostituerad, och jag är så trött, och jag mår så dåligt, och jag har fått så bra hjälp här av samhället, och ja, jag är så tacksam att Inger Segelström drev fram den här nya lagen.»

Görs till offer för att passa ideologin

Jag bad Anna utveckla varför hon tror att sexsäljare bara får uttala sig på vissa sätt och på vilket sätt de blir utnyttjade. Hon svarade med en välutvecklad maktanalys.

Det beror på att det är »fult» att vara prostituerad i Sverige, sade hon. »Man är en svag människa, vi är offer. Det här är ju den här politiska grejen, att politiker då, eller Roks, dom kan ju bara föra fram sitt budskap genom att se till att jag är ett offer.»

Att se till att bara vissa röster hörs är ett av de mest kraftfulla maktinstrument som kan användas för att upprätthålla en hegemoni, vilket kan vara ett svar på min fråga om varför sexsäljare själva inte kommer till tals i prostitutionsdebatter och är delaktiga i policyprocesser. Om kritiska röster inte finns i offentligheten kan makthavare upprätthålla skenet av att det inte finns någon konflikt i en fråga, utan att det råder konsensus. Medier, intresseorganisationer och politiker kan alltså genom att bara låta vissa sexsäljare säga vissa saker få det att verka som att till och med kvinnorna i prostitutionen, som egentligen far illa av prostitutionspolitiken, stödjer den.

Anna tar också upp hur svårt det är att göra motstånd i den här situationen. Att bli sedd som ett offer och bli indelad i ett fack gör henne upprörd och särskilt irriterad är hon på kvinnorna i Roks. »Jag vill inte vara inne alls i deras fack som dom menar att prostituerade kvinnor är! Jag är så långt ifrån det där facket dom vill ta in mig i!» Men att ta sig ur är inte lätt och det gör att hon blir så arg att hon nästan känner för att smälla till dem, vilket hon inte kan – för då hamnar hon ju verkligen i det där facket.

Förutom att ses som en svag kvinna, undrade jag vilket fack Anna menade att hon delades in i. Hon anses *vara* på ett visst sätt, svarade hon, hon anses använda knark, alkohol och aldrig ha varit ute på arbetsmarknaden: »Okej, många kvinnor är det, jävligt många kvinnor är det. Men vi har många kvinnor i andra yrken och i andra positioner i samhället som är det också!» Hon vände sig mot det sätt som det pratas om sexsäljares bakgrund. Själv har hon inte haft det svårt, inte varit utsatt för

övergrepp och kommer från en ganska vanlig svensk medelklassfamilj med borgerliga värderingar:

Jag tycker inte det spelar någon roll vad man har för bakgrund! Dom vill alltid höra att det ska vara tragedi om man blir narkotikamissbrukare, alkoholist eller prostituerad. Så det måste vara en tragedi bakom i sitt liv. Att man kommer från ... att man redan är uppfödd på gatan. Det har irriterat mig. Att dom försöker få fram, media när man blir intervjuad, och även politikerna, dom försöker få fram att det här är en svag människa. Det är en människa som har misslyckats. Men jag kan bara säga såhär, vem som helst kan hamna i prostitutionssvängen, vem som helst kan bli alkoholist, det spelar ingen roll vilken samhällsklass du tillhör. Men det här vill man inte höra, man vill dra fram en tragedi.

Kontentan i Annas resonemang var att även om en del kvinnor i prostitutionen har »lite psykoser och neuroser» är väl det skit samma. De är ju faktiskt ändå en del av samhället och inte några man ska se ned på.

En nationell agenda

Det finns även andra orsaker till varför kritik mot den svenska prostitutionspolitik inte kommer fram, menar Anna. Vi diskuterade hur det såg ut i länder som Nederländerna och Tyskland, där prostitutionen legaliserats och sexsäljarna arbetade tillsammans med politiker och kvinnorörelsen. Att det inte fanns något liknande i Sverige, någon som stöttade och representerade sexsäljarna, ansåg hon berodde på flera saker. Här i Sverige är man lite »lat» och driver inte de här frågorna, sade hon, medan kvinnorna i Roks är väldigt drivande. Det här var också typiskt svenskt:

Men det [kritik av prostitutionspolitik] får inte komma fram. Och det här är ju typiskt svenskt också. Vi måste bryta den trenden i Sverige, vi måste kunna attackera och politikerna måste kunna ta åt sig. Om vi tar Roks här som exempel, måste kunna ta åt sig kritik: »Du det här är fel.» »Ja, men allt kan inte vara fel», säger dom då. Okej, men då kan vi diskutera om det. Öppen diskussion! Vi tar fram fakta. Nä, det vill dom inte göra. Och det är det jag tror att EU är lite arg på Sverige för. Vi är det på lite andra grejer med va: »Vi är bäst, vi kan allt.»

Jag tyckte att Anna var någonting på spåren när hon tog upp vad som skulle kunna ses som ett svenskt nationellt karaktärsdrag – att tycka sig vara förmer än andra nationer.

Socialantropologer analyserar policy som sociala handlingar och symboler, det vanliga är annars ett instrumentellt perspektiv där utvärderingen sker utifrån policymakarnas egna uppsatta mål. Men policy både »gör» och »säger» saker som det inte går att göra en enkel utvärdering av menar till exempel socialantropologen Annika Rabo.²

Rabo som har undersökt svensk jämställdhetspolicy anser att det policyn »gör» är att skapa en föreställning om svenskhet, detta eftersom det är en av få företeelser som kan användas som något att vara stolt över. Det är också ett tryggt ämne eftersom det inte är befläckt med de misslyckanden som annars associeras med den svenska välfärdsstaten.³

Jag tyckte att Rabos och Annas perspektiv var intressanta och jag började själv tänka i de banorna. Det var jag inte heller ensam om att göra. Don Kulick, professor i socialantropologi, som analyserat den svenska sexköpslagen och synen på sexköpare, menar att det finns flera relaterade och ihållande självbilder om svenskhet. Självbilderna är sammanlänkade med hela folkhemsidén och har utvecklats sedan 1930-talet och stärkts under 1960- och 70-talen. En av självbilderna är den om moralisk rättfärdighet. Neutralitetspolitiken, det starka motståndet mot kriget i Vietnam, regeringsstödet till Kuba och ANC i Syd-

afrika gav en hel generation svenskar en känsla av att vara mer politiskt medvetna, humana och moraliska än människor i andra nationer. Men självbilden hamnade i kris när den svenska ekonomin gick sämre, »neutraliteten» ifrågasattes och välfärds-samhället monterades ned. En av Kulicks teser är därför att sexköpslagen är en respons på Sveriges inträde i EU. Om EU kan ses som en »politiskt kropp» vill Sverige gärna vara den kroppens samvete. Med hjälp av sexköpslagen kan Sverige falla tillbaka på rollen att främja viss moralisk hållning. Genom att identifiera vissa frågor som moraliskt entydiga (som prostitution) och genom att »ta ställning» kan Sverige porträttera sig som ett slags moralisk fyr som andra kan tänkas vilja följa.⁴

Nu diskuterar Rabo jämställdhetspolicy mer generellt och Kulick sexköpslagen mer specifikt medan jag undersöker något som ligger mitt emellan – den svenska policyn kring kommersiell sex, eller det svenska porr- och prostitutionsmotståndet. Jag tror att vad denna policy och detta motstånd bland annat »gör» är att upprätthålla en nationell identitet. Enligt Margareta Winberg, som varit drivande i att skapa regeringsunderstödda program för att påverka andra länder att anamma den svenska sexköpslagen, framstår Sverige som en »lysande stjärna» vad gäller jämställdhet.⁵

Inställningen kom också fram med all önskvärd tydlighet när jag träffade Inger Segelström. Jag frågade henne varför hon trodde att andra länder legaliserade prostitution samtidigt som vi kriminaliserade den med hjälp av sexköpslagen. »Men vi har kommit längre än resten av världen», svarade hon och syftade på den svenska jämställdhetspolitiken. Hon menade att orsaken till att Sverige kommit längst berodde på att socialdemokraterna nu var hälften kvinnor på sina kongresser, så allt de behövt göra med sexköpslagen var att utnyttja sin rösträtt och få med »en schyst man» för att få majoritet för lagen. »Därför går vi nu före i Europa och resten av världen», sade hon stolt.

Makt

Att Sverige skulle vara något slags föredöme i världen när det kommer till prostitution tycker däremot Anna är skrattretande. Politiker lovade faktiskt att de tjejer som har det jävligt dåligt skulle få hjälp, sade hon, men vad har de gjort för kvinnliga heroinister och psykiskt sjuka efter sexköpslagen? frågade hon och svarade själv – ingenting. Det är inga särskilda sociala hjälpprogram som har upprättats sedan lagen kom till. Anna säger att de andra tjejerna, de utan större problem klarar sig, även om de måste vara mer försiktiga nu. Skulle hon och jag åka utomlands på ett möte om prostitution skulle vi också få skämmas för att vi inte hade organiserat oss bättre, att vi accepterat politiker och aktivister som bara vill ta i en sida av prostitutionen. Den »positiva» sidan som de andra länderna jobbar för tas inte med här, menade hon, som att försöka få ner brottsligheten, se till att de som vill jobba med prostitution kan få bättre säkerhet och betala in något slags försäkring så att de kan pensionera sig »som normala människor kan göra i framtiden».

Tyvärr finns det inte heller någon som kan ändra politiken i Sverige, sade Anna. För män med makt som skulle kunna säga ifrån, vågar inte eller bryr sig inte. Och även om Anna inte gärna kallar sig feminist lade hon fram en imponerande feministisk analys när hon förklarade varför dessa män inte gjorde något.

Anna menar att manliga politiker tycker att prostitution är en sån »liten fråga», det är annat som är långt viktigare i politiken. Dessutom är detta ett bra sätt för männen att få de kvinnliga kollegorna lugna. »Låt dom få hålla på och leka, va», menar Anna att männen tänker. »Låt kärringarna få den här lagen så får vi tyst på dom, och låt dom vara. Vi får väl låta detta bli prioriterat ett tag då.» Och att det förhåller sig på det här sättet menar Anna märks om man tittar på kvinnor som befinner sig

högre upp i politiken. Som exempel gav hon Anna Lindh som inte höll på att »tjafsa någonting» om det här. I stället fick mindre betydelsefulla politiker som Inger Segelström fritt spelrum.

Själva prostitutionsmotståndet beror enligt Anna på fler saker. Man kan till exempel inte helt utesluta avundsjuka. Det finns ett slags skadeglädje hos politikerna efter sexköpslagen tycker hon, nu kan sexsäljare ju inte tjäna *svarta* pengar och få det bättre ekonomiskt ställt än dem. Men det handlar också om att alla kvinnor måste vara lika. Kvinnor som säljer sex måste vilja ändra sina liv så att de passar in i normen för hur man ska vara. »De prostituerade kvinnorna ska lära sig att vara lågavlönade, de ska också få kämpa sig fram. Det är som om de säger till oss att ni kvinnor får skärpa er – ni får leva det trista gråa livet, som alla svenssons. Men det kan vi inte göra!»

Men i allt motstånd mot prostitution finns också något annat, sade Anna och tog upp ännu en maktaspekt. Under detta ligger en rädsla, en rädsla som finns hos alla människor. Hon som är det sämsta i samhällsskiktet, hon som inte ens tillhör samhället och bara blir utnyttjad: »Tänk om en sån som jag skulle få makt!»

En av de saker som överraskade mig mest i sexsäljares berättelser var hur ofta de beskrev sina manliga kunder som sårbara, som mer i behov av en kram och känslomässig närhet än sex, och att männen kom till dem för att få det slags sex de skämdes för. Jag började undra om detta var ännu en anledning till varför sexsäljares röster inte hördes i debatterna. Vad sexsäljare känner till och ser av män går tvärt emot den gängse heterosexuella mansbilden – mannen som alltid är i kontroll och är potent och sexuellt dominant. Om sexsäljare, som Anna, skulle få makt skulle de också få möjlighet att berätta om detta. Susanne Dodillet, en idéhistoriker som forskar om tysk och svensk prostitutionspolitik, för fram en mer radikal idé när hon redo-

gör varför det tyska miljöpartiet anser att sexsäljare diskrimineras. Miljöpartiet menar att sexsäljare har en intim och desillusionerad inställning till manlig sexualitet, vilket är något män inte vill ska avslöjas. När sex blir en ekonomisk process undermineras också den manliga fiktionen om samlaget som ett framgångsbevis. För att undvika att sexsäljare offentligt sätter den manliga självuppfattningen på spel diskrimineras sexsäljarna och positioneras som en minoritetsgrupp.⁶